

ni eserin muhtelif yerlerinde yirmi sekiz defa zikretmiştir. Eserin birinci bölümünde ilim, fakr ve dervişlik, tasavvufun mahiyeti, hırka giyme, sûfîlerin fakr ve sûfîlik konusundaki ihtilâfları ile melâmet konuları işlendikten sonra ilk dört halifenin, Ehl-i beyt imamlarının, tâbiîn neslinden zâhidlerin ve diğer sûfîlerin biyografilerine yer verilmiştir. Daha sonra müellif tasavvufî zümreleri on iki bölümde incelemiş olup bu kısım eserin en orijinal yönünü teşkil etmektedir. Muhâsibiyye, Kasârîyye (Melâmetiyye), Tayfûriyye, Cüneydiyye, Nûriyye, Sehlîyye, Hakîmiyye, Harâziyye, Haffîyye, Seyyâriyye, Hallâciyye, Hulmâniyye adlı bu zümrelerin temel tasavvufî kavramları hakkında bilgi veren, bunları değerlendiren ve geniş şekilde yorumlayan Hücürî son ikisinin şeriat dışı olduğunu söyler. Eserin ikinci bölümü "Keşfü'l-hicâb" adıyla başlayan on bir alt bölüme ayrılmıştır. Burada mârifetullah, tevhid, iman, namaz, zekât, oruç, hac, sohbet, tasavvufî terimler ve sema perdelelerinin sâlike açılması (keşfü'l-hicâb) anlatılır.

Hücürî, geniş ölçüde Serrâc'ın *el-Lüma'* ve Süleimî'nin *Tabakâtü's-şûfiyye* adlı eserlerinden faydalanmakla birlikte bunlardan farklı olarak hayat hikâyesini anlattığı her sûfinin en dikkate değer birkaç sözünü naklederek yorumlamıştır. Öte yandan gittiği yerlerde gördüğü kişiler ve olaylar hakkında ilginç bilgiler vermiş, yer yer tasavvufu yanlış anlayan ve uygulayan sahte mutasavvıfları şiddetle eleştirmiştir.

Keşfü'l-mahcûb ilk olarak 1903'te Lahor'da basılmış, bunu diğer baskılar takip etmiştir (Lahor 1931, 1933, 1978; Semerkant 1330; Tahran 1327, 1336, 1337, 1338; İslâmâbâd 1995). Rus müsteşriki Jukovsky Viyana, Taşkent, Semerkant, Petersburg ve Paris'teki yazma nüshalarından faydalanarak eserin tenkitli bir neşrini hazırlamış, bu çalışma Rusça elli yedi sayfalık bir inceleme yazısıyla birlikte 1926 yılında Leningrad'da basılmış, bu neşrin İran'da birkaç tıpkıbasımı yapılmıştır. Eser Nicholson tarafından bazı yerleri çıkarılarak İngilizce'ye çevrilmiştir (London 1911). *Keşfü'l-mahcûb* üzerinde bir doktora tezi yapan İsmâ'ad Abdülhâdî Kindîl eseri Arapça'ya tercüme ederek teziyle birlikte yayımlamıştır (Kahire 1974; Beyrut 1980). Eser Süleyman Uludağ tarafından *Keşfü'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1982).

Hücürî'nin *Keşfü'l-mahcûb*'da adlarını zikrettiği diğer eserleri şunlardır: *Min-*

hâcü'd-dîn, Kitâbü'l-Fenâ ve'l-bekâ, Kitâb der Şerh-i Kelâm-ı Hüseyin Mansûr Hallâc, Kitâbü'l-Beyân li-ehli'l-'ıyân, Nahvü'l-kulûb, Esrârü'l-hıraq ve'l-mülevvenât, er-Ri'âye bi-hukûk-ıllâh, Kitâbü'l-İmân. Hücürî'ye nisbet edilen *Sevâkıbü'l-aḥbâr* ile (bk. *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 691) *Keşfü'l-esrâr*'ın ise (Lahor, ts.) ona ait olduğu kesin değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hücürî, *Keşfü'l-mahcûb*, Kâsım Ensârî'nin girişi, s. 39; a.e. (trc. İsmâ'ad Abdülhâdî Kindîl), Kahire 1974, tercüme edenin girişi, s. 1-188; a.e. (Uludağ), tercüme edenin girişi, s. 1-17; Câmî, *Nefehât*, s. 316-318; Dârâ Şükûh, *Sefîne-tü'l-evliyâ*, İstanbul 1326, s. 161; Emîr Hasan es-Sicî, *Fevâ'idü'l-fu'âd*, Lahor 1966, s. 57; Ya'kûb-i Çerhî, *Risâle-i 'Abdâliyye* (nşr. M. Nezir Ranchâ), İslâmâbâd 1978, s. 8; R. A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, Cambridge 1931, bk. İndeks; Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstücû der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 71-72; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, I, 66; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 691; Emînüddin Ahmed, *Tezkire-i Hazret-i 'Alî Hücürî*, Lahor 1960; Abdur Rashid, *The Life and Teachings of Hazrat Data Ganj Bakhsh [Shaikh Abul Hasan Ali Bin Usman al-Hujwiri al-Jullabi al-Ghaznawî]*, Lahor 1967, s. 19-42; Nesîm Çühderî, *Tezkire-i 'Alî b. 'Osmân Hücürî*, Lahor 1394; Athar Abbas Rizvi, *A History of Sufism in India*, Delhi 1978, I, 112; Safâ, *Edebiyyât*, II, 892; V, 224; Gulâm Server Lâhûrî, *Hazînetü'l-aşfiyâ*, Lahor 1994, II, 232, 234; Hidayet Hosain - [H. Massé], "Hüdâjwiri", *EP* (İng.), III, 546.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HÜDÂ (الهدى)

Hidâyet rehberi anlamında Kur'an'ın isimlerinden biri (bk. KUR'AN).

HÜDÂVENDİGÂR

(bk. HUDÂVENDİGÂR).

HÜDÂYÎ, Aziz Mahmud

(bk. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ).

HÜDÂYÎ KÜTÜPHANESİ

Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi içinde iken tekkelerin kapatılmasından sonra Hacı Selim Ağa'ya taşınan kütüphane.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, camide korunmak üzere bazı kitaplar vakfederek kütüphane için ilk adımı attığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1014 (1605) tarihli Arapça vakfiye sûretindeki kayıtlardan

anlaşılmaktadır (*Anadolu Vakfiyesi Defteri*, nr. 611, s. 5). Hüdâyî, kitaplarının camisine konulmasını ve sağlığında kendisinin, ölümünden sonra âlim ve ârif kişilerin bu eserlerden faydalanmasını, bunlardan bir cüz ve bir kâğıdın dahi dışarı çıkarılmayıp camide okunmasını, caminin harap olması yüzünden orada muhafazası mümkün olmazsa Üsküdar'daki diğer cami, mescid, tekke ve dârü'tta'îm gibi binalarda korunmasını şart kıldı. Aynı defterde kayıtlı (s. 8) 1037 (1627) tarihli vakfiye sûretinde ise Hüdâyî'nin bunlara ilâveten kitaplardan mütevellilerin izniyle talebenin de istifade etmesini ve buna engel olunmamasını şart koştuğu görülmektedir. Ayrıca vakfettiği eserlerin tescili için müridlerinden Osman Dede b. Ali'yi vekil tayin ettiğini belirtmektedir. İlk vakfiyede tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, ahlâk ve tarih gibi konularda 100'den fazla eserin adları ve bunların müellifleri kaydedilmiştir.

1850 yılında çıkan bir yangına kadar kütüphanenin ne gibi bir gelişme gösterdiği ve bu sırada tamamen yanan külliye-den Hüdâyî'nin vakfettiği kitapların ne kadarının kurtulabildiği bilinmemektedir. Bu yangının ardından külliye 1272 (1855-56) yılında Sultan Abdülmecid tarafından yeniden yaptırılmış, müstakil bir kütüphane binası ise 1317'de (1899) Lutfi Bey tarafından cami ile şadırvan arasında inşa ettirilmiştir (bk. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ KÜLLİYESİ).

Kütüphane binası tamamlandıktan sonra kitap temini hususunda en büyük gayreti gösteren ve âdeta kütüphaneyi yeniden tesis eden dergâhın muhib ve müdâvimlerinden Bursalı Mehmed Tâhir olmuştur. Muallim Vahyî, onun iki aya yakın bir süre kütüphanenin yeniden kurul-

Hüdâyî Kütüphanesi - Üsküdar / İstanbul

masında âdeti bir amele gibi çalıştığını, gerek bizzat hediye ettiği gerekse hayır sahiplerinden ve müelliflerden topladığı eserlerle kütüphanenin ortaya çıkışına vesile olduğunu belirtmektedir. Âsitânenin son şeyhlerinden Meclis-i Meşâyih reisi Mehmed Gülşen Efendi'nin 16 Ağustos 1912'de *Ceride-i Sûfiyye*'de çıkan teşekkür yazısından bu kütüphaneye Şehzade Mehmed Selim Efendi gibi saray mensuplarının da kitap hediye ettiği anlaşılmaktadır. 1925 yılında tekkelerin kapatılmasından sonra kütüphane Üsküdar'daki Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Kütüphanenin eski kayıt defterlerine göre 2000'i aşan kayıt numarası koleksiyonun ne derece zengin olduğunu göstermektedir (bk. HACI SELİM AĞA KÜTÜPHANESİ).

Hüdâyi Kütüphanesi olarak inşa edilen taş bina, içindeki kitaplar nakledildikten sonra uzun yıllar boş kalmış, bazan cami görevlilerince okuma odası olarak değerlendirilmeye çalışılmışsa da yapının zamanla harap olmasına engel olunamamıştır. Nihayet bina Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce, 1985 yılında kurulan Aziz Mahmud Hüdâyi Vakfı'na tahsis edilmiştir. Bu vakıf, binayı içindeki tezyinatı ve dışındaki taş kaplamasıyla aslı şekline uygun biçimde restore ederek koruma altına almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, *Anadolu Vakfıyes Defteri*, nr. 611, s. 5, 8; Muallim Vahyî, *Müslümanlık ve Türklüğü Yükseltmeye Çalışanlardan: Bursalı Tâhir Bey*, İstanbul 1335, s. 101; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, II, 403; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyi ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1982, s. 234-235; a. mlf., "Hüdâyi Kütüphanesi", *İlam Araştırmaları Dergisi*, I/1, İstanbul 1996, s. 85-91.

HASAN KÂMİL YILMAZ

HÜDHÜD

(الهدد)

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman kisasıyla ilgili olarak zikredilen bir kuş.

Hemen bütün dillerde çıkardığı sese (T. ibibik, büdbödek; Ar. hüdhüd; Far. pûpe, pûpû; İng. hoop poo; Fr. huppe; İbr. dûki-fat; Lat. upupa, epops) veya başında bulunan sorguç şeklindeki renkli tüylere (T. çavuş kuşu, taraklı, turakçin, ibik, ibikli; Far. şâne-ser) göre adlandırılan hüdhüd "coraciiformes" takımının "upupidae" familyasının tek üyesi olan ve taraklı tepeliğiyle tanınan bir kuş türüdür. Kanatları ve kuyruğu siyah beyaz alacalı, öbür bö-

lümeleri pembeye çalan açık kahverengi, tepeliğinin uçları siyahtır. Yuvasını genellikle ağaç kovuklarına, duvar deliklerine ve kaya oyuklarına yapar (EBr., VI, 47; ABr., XI, 427). Filistin'de ve daha çok Mısır'da bulunur; kışın Afrika'ya göç eder. Eski Mısırlılar hüdhüde saygı gösterir ve Horus'un simgelerinden biri kabul ederlerdi (DB, III/1, s. 780).

Hüdhüd Talmud'da "yaban horozu" olarak adlandırılmakta (EJd., VIII, 970), Tevrat'ta eti yenilmeyecek kuşlar arasında sayılmaktadır (Levililer, 11/19; Tesniye, 14/18). Karaîler hüdhüdü tavukla karıştırmışlar ve bu sebeple tavuğun yenilmesi yasaklamışlardır.

Kur'an-ı Kerim Hz. Süleyman'dan bahsederken diğer vasıfları yanında kendisine kuş dilinin öğretilmiş olduğunu, cinler, insanlar ve kuşlara hükmettiğini ve onlardan müteşekkil orduları bulunduğunu bildirmektedir. Âyetlerde bu konuda verilen bilgileri şöyle özetlemek mümkündür: Bir sefer esnasında ordularıyla birlikte karınca vadisine gelen Hz. Süleyman kuşları gözden geçirir ve hüdhüdün orada olmadığını anlar. Sebebini sorarak eğer mazreti varsa bunu ispat etmesini, yoksa canını yakacağını veya kafasını koparacağını belirtir. Çok geçmeden hüdhüd gelip Hz. Süleyman'a onun bilmediği Sebe ülkesinden haber getirdiğini, bu ülkeyi bir kadının yönettiğini söyler ve onların din inançları hakkında bilgi verir. Bunun üzerine Hz. Süleyman hüdhüde bir mektup vererek Sebe'ye götürmesini ve oradaki yöneticilerin nasıl bir karar alacaklarını öğrenmesini ister. Mektubu okuyan Sebe melikesi, ileri gelen adamlarıyla istişare ettikten sonra Hz. Süleyman'a bazı hediyeler göndermeye karar verir (en-Neml 27/16-35).

Hüdhüd hakkında Kur'an-ı Kerim'de verilen bu bilgilerin yanında İslâmî literatürde daha başka bilgiler de yer almaktadır. Buna göre Hz. Süleyman Beytülmağdis'in yapımını tamamladıktan sonra insan, cin, şeytan, kuş ve vahşi hayvanlardan bir ordu toplayarak önce Mescid-i Harâm'a, oradan da Yemen'e gitmek üzere yola çıkar. San'a'ya vardığında bir yerde konaklar. Bu arada su sıkıntısı baş gösterir. Toprağın altındaki suyu görebilme gücüne sahip olan, bu sebeple de Hz. Süleyman'a su bulmada rehberlik eden hüdhüd aranır, fakat bulunamaz. Daha sonra olaylar Kur'an'da belirtildiği şekilde gelişir. Başka bir rivayete göre, Hz. Süleyman ve ordusu konakladığında Ya'fûr adını taşıyan hüdhüd Hz. Süleyman'ın konaklama işiy-

le meşgul olmasından faydalanarak doluşmaya çıkar. Etrafı gözden geçirirken Sebe ülkesinin melikesi Belkis'in bahçesini görür ve bu yeşillığe konar. Orada Ufayr adlı Yemen hüdhüdü ile karşılaşır. Ufayr kendisini Belkis'in saltanatı hakkında bilgi verir. Hüdhüd, namaz vakti gelip de suya ihtiyaç duyan Hz. Süleyman'ın kendisini bulamamasından endişe ederse de Ufayr ile Belkis'in mülkünü dolaşır. Ancak geri döndüğünde ikinci vakti olmuştur. Diğer bir rivayette, Hz. Süleyman'ın susuz bir alanda konakladığında önce insanlar, cinler ve şeytanlardan su bulmalarını istediği, daha sonra hüdhüdü arattığı, fakat onun bulunamadığı anlatılır. Vehb b. Münebbih'e göre ise hüdhüdün aranma sebebi nöbetine gelmemişidir (Taberî, XI, 144).

Bir rivayete göre de Hz. Süleyman, bir sefer esnasında bütün maiyetiyle birlikte rüzgâr tarafından uçurulan bir halı üzerinde yol almakta ve kuşlar tarafından güneşten korunmakta iken bir noktadan başına güneş ışıkları gelince oraya bakar ve hüdhüdün yerinde olmadığını farkeder. Yapılan soruşturmada kuşların yöneticisi olan akbaba onu bir yere göndermediğini söyleyince Hz. Süleyman öfkelenir, hüdhüdü mutlaka cezalandıracağını veya öldüreceğini bildirir ve kuşların efendisi kartala hüdhüdü bulmasını emreder. Kartal havada Yemen'den dönen hüdhüdle karşılaşır; beraberce Hz. Süleyman'ın huzuruna gelirler. Hz. Süleyman hüdhüdü Belkis'a dair anlattıklarını dinledik-

Hüdhüd kuşlarını tasvir eden bir resim (Ü Ktp., Albüm, nr. 90847)

